

İslami Bankacılık ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkileri

K. Batu TUNAY*

ÖZ

İslami bankacılığın ticari bankalara oranla finansal aracılık işlevlerini daha etkin bir şekilde yerine getirdikleri ve uygulandıkları ülkelerde sürdürülebilir büyümeye önemli katkılar yaptıklarına dair çeşitli bulgular vardır. Bu çalışmada İslami bankaların büyüme ve kalkınma üzerindeki rolleri araştırılmıştır. 2000-2013 döneminde 19 İslam ülkesinde GSYİH ve gayri safi sermaye oluşumu ile İslami bankaların toplam aktifleri, kullandıkları fonlar ve topladıkları mevduatlar arasındaki nedensellik panel nedensellik testleriyle analiz edilmiştir. Kullanılan örneklemin kapsamlı yapısı ve yararlanılan analiz yöntemi nedenleriyle bu alanda yapılmış benzer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Ulaşılan bulgular, İslami bankalara dair değişkenlerin GSYİH ile doğrudan ve güçlü bir nedensellik ilişkisi içinde olmadığını göstermiştir. Daha çok GSYİH'den toplanan mevduatlara ve kullandırılan fonlara doğru bir nedensellik gözlenmektedir. Diğer yandan İslami banka değişkenlerinden gayri safi sermaye oluşumuna doğru tek yönlü nedensellikler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslami bankacılık, büyüme, nedensellik, panel nedensellik testleri

JEL Sınıflaması: C33, E01, G21

Causality Relations Between Islamic Banking and Economic Growth

ABSTRACT

There are various findings which show that in comparison to commercial banking, Islamic banking can more effectively fulfill financial mediatory functions and have important contributions to sustainable growth in countries where Islamic banking is applied. In this article, the roles of Islamic banking in growth and development are examined. The causality relationship between GDP and gross domestic capital formation with the total assets, funds and collected deposits of Islamic banks has been analyzed using panel causality tests for 19 Islamic countries from 2000 to 2013. The comprehensive examples used and the methods used in analyzing these examples differentiate this study from similar studies in this field. The findings from these analysis show that there is no direct and strong causality between variables concerning Islamic banks and GDP. However, it is seems more like a causality from collected deposits to placing the funds. Also, unidirectional causality is seen between islamic banking variables and gross domestic capital formation.

Key Words: Islamic banking, growth, causality, panel causality tests

JEL Classification: C33, E01, G21

GİRİŞ

2008'de yaşanan Küresel Krizin ardından yerleşik kapitalist finansal sistem sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sistemin orantısız bilgilenme ve ahlaki tehlike temelinde ciddi etkinsizlikler ürettiği, neden olduğu krizlerin faturasının

* Doç. Dr., Marmara Üniv., Bankacılık ve Sigortacılık Enst., Bankacılık AD, batu.tunay@marmara.edu.tr

(Makale Gönderim Tarihi: 07.03.2016 / Yayına Kabul Tarihi: 02.07.2016)

Doi Number: 10.18657/yeccu.89247

tasarruf sahiplerine çıkartıldığı, önemli ekonomik durgunluk ve gerilemelere yol açtığı gibi eleştiriler söz konusudur. Tartışmaların yoğunlaştığı bu süreçte, ilgili çevrelerde İslami finansman ve bankacılığın bir alternatif olabileceği konusundaki görüş daha çok taraftar bulmaya başlamıştır. Kar ve zararın paylaşıldığı bir ortaklık anlayışının, risklerin paylaşarak yönetilmesi, tasarruf sahiplerinin ve birikimlerinin korunması, fonların daha etkin bir şekilde reel sektöre aktarılması ve böylece sürdürülebilir bir büyüme sürecinin desteklenmesine hizmet edeceğine inanılmaktadır.

Ancak bu tartışmalar dışında da, İslami finans ve bankacılık özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi ve kalkınması için başlı başına bir model niteliğindedir. İslami bankaların merkezde yer aldığı bir finansal sistemin, ekonominin üretime dönük sektörlerine kaynak aktarmak için çok elverişli olduğu ifade edilmektedir. Özellikle geleneksel yavaş büyüyen sektörlerden çağdaş ve hızlı büyüyen sektörlerle kaynak aktarılması, sanayinin ihtiyaç duyduğu sabit getiri odaklı finansmanın sağlanması gibi avantajları bulunmaktadır.

İslam dünyasında petrol üreten ve ihraç eden ülkeler bir yana bırakılırsa, kendi kendine yeterli ve sanayi malları ihracatçısı ülke sayısı son derece azdır. Türkiye çağdaş ekonomik yapısı ile bu özellikteki Müslüman ülkelerin önde gelenlerinden birisidir. Türk bankacılık sisteminde ticari bankalar ile katılım bankalarının birlikte faaliyet gösterdiği bir yapı söz konusudur. Bu kendine has yapı ve özellikleri İslami bankacılığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri bakımından önemli bir araştırma alanı haline getirmektedir.

Bu tespit ve değerlendirmeler ışığında çalışmamızda, Endonezya, Malezya, Pakistan ve Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının başta GSYİH temelinde büyüme olmak üzere ekonomik faaliyet hacmine dair belli başlı değişkenler üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Analizlere geçilmeden, bankacılık ile büyüme ilişkisinin teorik temelleri üzerinde durulacak, İslami bankaların bu açıdan rollerine değinilecek ve İslami bankaların büyümeye etkileri konusunda yapılmış diğer deneysel çalışmaların bulguları gözden geçirilecektir. Ekonometrik analizlerde panel nedensellik testleri uygulanarak uzun ve kısa dönemde değişkenler arası ilişkiler araştırılmıştır.

I. TEORİK ÇERÇEVE

A. Bankacılık ve Büyüme İlişkisinin Temelleri

Bir ülkede finansal gelişmenin, özellikle de finansal araçların faaliyetlerindeki gelişmelerin ekonomik büyüme ile ilişkisi konusundaki araştırmalar oldukça gerilere gitmektedir. Bu görüşün temelleri Schumpeter (1934), Robinson (1952), Gurley ve Shaw (1955) ve Goldsmith (1969) gibi araştırmacıların çalışmalarına dayanır. Ancak spesifik olarak bankaların büyümedeki rolü açısından McKinnon (1973) ve Shaw’ın (1973) çalışmaları dönüm noktası olmuştur. McKinnon ve Shaw’ın çalışmalarını takiben günümüze dek bu alanda çok sayıda araştırma yapılmıştır. King ve Levine (1993), Demetriades ve Hussein (1996), Levin vd. (2000), Beck vd. (2000), Demirgüç-Kunt ve Maksimovic (2002), Beck ve Levine (2004), Levine (2005), Demirgüç-

Kunt (2006), Shen ve Lee (2006) Liang ve Reichet (2006, 2007, 2012) bunlardan ilk akla gelenlerdir.

Ekonomik büyüme üzerinde finansal gelişmişliğin önemi ve bu iki değişken arasındaki bağlantı, kalkınma ekonomisi literatüründe çok önem verilen ve araştırılan bir konudur. Bu konuda ortaya atılan teoriler üç alternatif nedensel ilişki olabileceği yönündedir:

- Arzın öncülük ettiği (supply leading),
- Talebi izleyen (demand following),
- Karşılıklı nedensellik (bi-directional causality).

Bunlardan ilk ikisi Schumpeter ve Robinson'un görüşlerine dayanılarak Patrick (1966) tarafından kavramsallaştırılmıştır. Schumpeter'in temellerini attığı arzın öncülük ettiği ilişki, finansal kuruluşların ve araçların talep doğrultusunda ekonomik büyümeyi teşvik edecek şekilde tasarlanmasını temel almaktadır. Bu yaklaşımın iki fonksiyonu vardır. Birincisi, kaynakların geleneksel veya büyümeyen sektörlerden çağdaş sektörlerle yönlendirilmesidir. Böyle bir strateji izlenmesi halinde, sermaye daha etkin tahsis edilebilecek ve finansal sistem kanalıyla büyüme hızlandırılacaktır. İkincisi ise, çağdaş sektörlerdeki girişimcilerin teşvik edilmesidir. Arzın öncülük ettiği ilişki, verimli yatırımların finansmanı kanalıyla bankacılık sektörünün ekonomik büyümenin motoru olduğu şeklinde özetlenebilecek görüşlerinden ötürü dayandırılmaktadır. Bu bağlamda, Gurley ve Shaw ile Goldsmith gibi araştırmacıların gelişmiş finansal piyasaların tasarrufları hareketlendirerek ve yatırımları kolaylaştırarak ekonomik büyümeyi hızlandıracağı yönündeki görüşleri dönüm noktası olmuş ve daha sonraki çalışmalara ışık tutmuştur.

Robinson'un görüşlerine dayandırılan talebi izleyen ilişki ise, çağdaş finansal kuruluşların ve ürünlerin doğuşunun reel ekonomide faaliyet gösteren tasarrufçu ve yatırımcılarca bunlara yönelik talebin bir sonucu olduğu yönündedir. Bu yaklaşım finansal sistemin öncü sektörleri destekleyerek büyüme sürecini hızlandıracağı ana fikrine dayanır. Finansal sistemdeki bir genişlemenin, reel ekonomik büyümenin bir sonucu olduğu varsayılır. Sürekli genişleyen finansal piyasalarda ve ürünler arasında farklılaşma arttırılarak talep öncülüğünde ekonomik büyüme teşvik edilebilir. Mübadele maliyetleri (transaction costs) daha iyi kontrol edilebildikçe daha etkin bir risk çeşitlendirmesi sağlanacağından ürün çeşitlendirmesi reel sektöre etkin fon transferine ve dolayısıyla büyümeye katkı yapacaktır. Karşılıklı nedensellik ilişkisi ise, arz ve talep güçlerinin müşterek etkisiyle finansal gelişmelerin genel ekonomik gelişmeyi hızlandırması olarak özetlenebilir.

Lucas (1988) iktisatçıların ekonomik büyüme üzerinde finansal unsurlarının etkilerini abartmaya eğilimli olduklarını ifade etmiş ve "finansın yersizliği" (irrelevance of finance) hipotezini ortaya atmıştır. Dornbusch ve Reynoso (1989), finansal unsurların sadece finansal istikrarsızlık ekonomide baskın güç olduğu zamanlarda önemli olduklarını ifade etmiş ve Lucas'ın hipotezini desteklemişlerdir. Finansın yersizliği hipotezi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında istikrarlı uzun dönemli bir ilişkinin varlığını inkâr

etmektedir. Ancak Levine (2004, 2005) gibi bazı araştırmacıların da ifade ettikleri gibi çağdaş ekonomik ilişkiler bağlamında finansal sistemle reel ekonomi arasında oldukça karmaşık etkileşimler olduğu da inkâr edilemez. Fiziki ve insani sermaye birikimleri ile verimlilik artışları ekonomik büyümeyi hızlandıran alternatif kanallardır. Dolayısıyla finansal gelişme ile büyüme arasındaki karmaşık ilişki, finansal gelişme ile büyüme üzerinde etkili bu alternatif aktarım kanallarının bağlantıları da dikkate alınarak anlaşılabilir.

Bu bağlamda olası yatırım fırsatları konusunda ex ante üretim bilgisi ve sermayenin bu yatırım fırsatlarına tahsisi fon sahiplerine daya yüksek getiriler sunulmasına bağlıdır. Yatırımların izlenmesi ve büyük şirketlerin kurumsal yönetim çabalarının desteklenmesi gerekmektedir. Risklerin örgütlü piyasalar kanalıyla devredilerek yönetilmesi ve etkin portföy çeşitlendirmesi faaliyetleri son derece önemlidir. Tasarruf birikimlerinin finansal sisteme çekilerek hareketli kılınması ve bu yolla mal ve hizmet ticaretinin finansmanı gerekmektedir. Bu sıralanan ve birbirlerine yakından bağlantılı unsurlar, çağdaş bir ekonomik sistemde finans sistemi, finansal araçlar ve büyüme ilişkisini de yansıtmaktadır.

B. İslami Bankacılığın Büyümedeki Rolü

İslami bankacılığın uygulandığı ülkelerde fon transferi sürecinin etkinliğine önemli katkıları olduğu geçmiş uygulama deneyimlerinden görülmektedir. Petrol üreten ve ihraç edenler sayılmazsa, İslam ülkelerinin büyük bir bölümü “az gelişmiş” veya “gelişmekte olan” ülke olarak nitelendirilebilir. Petrol üreticisi İslam ülkelerinde ise, refah düzeyi nispeten yüksek olmakla beraber endüstriyel bir kalkınmadan söz edilemez. Bu ülkelerde genellikle petrol ve petro-kimya sektörlerinin merkezinde yer aldığı bir ekonomi söz konusudur. Özetlenecek olursa pek çok İslam ülkesi, o ya da bu nedenle sürdürülebilir bir büyüme için ekonomilerini destekleyecek mekanizmalara gereksinim duymaktadır.

Bu bağlamda İslami finans ve özellikle bankacılık önemli bir alternatiftir. Son yıllarda artan sayıda deneysel çalışmanın bulguları, İslami bankacılığın uygulandığı ülkelerde ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırdığını göstermiştir. Bu etkiyi ortaya çıkaran nedenlere aşağıda ana hatlarıyla değinilecektir.

İslami finans teorisinde İslami bankaların merkezi bir rolleri vardır. Bunlar önemli oranda kar paylaşımına dayanan finansman (profit-sharing finance) yaklaşımıyla çalışırlar. Dolayısıyla doğrudan yatırımları arttıran bir ekonomik etkinin doğmasına yol açarlar. Zaman içinde bazı uygulama zorlukları gözlenmiş olsa da, kar paylaşımı mekanizması İslami banka operasyonlarındaki merkezi rolünü sürdürmektedir. Ayrıca murabaha ve finansal kiralama (leasing) temelinde sabit getiri odaklı finansman sağlayan bu bankaların reel sektöre makine parkı ve envanter finansmanı konularında avantajlar sundukları görülmektedir (Al Hallaq 2006, Khoutem ve Nedra 2012).

İslami bankacılık uygulamalarının yaygın olarak kabul gördüğü ülkelerde, halkın tasarruflarını banka sistemine yönlendirmesiyle, “gömüleme” (hoarding) güdüsünün zayıfladığı görülmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde

halkın tasarruflarını sisteme çekmek büyük bir sorundur, İslami bankalara olan güven bu sorunun aşılmasına yardımcı olmaktadır. Böylece bankalar eliyle reel sektöre aktarılan fon miktarında artış meydana gelmekte ve ekonomik büyüme süreci hızlanmaktadır. Bankalar sermaye birikimini arttırarak, kaynaklardan faydalanma etkinliğinde artışa yol açmaktadırlar (Al Hallaq 2006).

Katılıma dayalı İslami finansmanın ex ante ve ex post orantısız bilgilendirme (asymetric information) sorunlarının çözülmesine olanak vermekte ve kar zarar ortaklığı prensibi sayesinde bilgi maliyetleri düşmekte, mübadele ve risk paylaşımı imkânları artmaktadır. Böylelikle yatırım tasarruf süreci etkinleşmektedir. Riskin taraflarca paylaşılması finansal işlemlerin gelişmesinde ve bu amaçla yararlanılan teknolojilerin ilerlemesinde de olumlu etkiler yapmaktadır (Khoutem ve Nedra 2012).

İstikrarlı ve sürekli bir büyümenin sağlanabilmesi için mülkiyet ve istihdam sorunlarının aşılması gerektiği açıktır. Müslüman ülkelerde sıklıkla rastlanan makro ve mikro ekonomik kimi zorluklar nedeniyle İslami bankaların ekonomik gelişmeye olan katkıları istendiği ölçüde yüksek değildir. Khoutem ve Nedra (2012) gibi bazı araştırmacılar, bu sorunların aşılabilmesi için İslami bankalar ile sukuk piyasaları arasındaki ilişkileri geliştirecek politik reformlara ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.

Farklı türdeki finansal sistemlerin aslında ortak bir amaçları vardır. Bu da belirli bir alanda finansal istikrarın ve etkinliğin sağlanmasıdır. Ancak finansal sistemlerin varlıklarını sürdürdükleri çevreye olan uyumları ve evrimleri onları birbirlerinden farklılaştırmaktadır. Ticari bankacılık uygulamaları gelişmiş ülkeler için uygun bir finansman sistemi olsa da, gelişmekte olan ülkelerde sorunlara neden olabilmektedir. Geleneksel bankalar finanse ettikleri projenin riskliliğini değerlendirmekte, ama finanse edilen girişimin başarısı konusunda herhangi bir gayret göstermemektedir. Yeterince çok sayıda projeyi finanse ederek belirli bir kazanç hedefine ulaşmakta, teminat ve garantilerle kredi kayıplarını da minimize etmektedirler (Ghannadian ve Gautam 2004). Geleneksel kredi sisteminin işleyebilmesi için, ciddi bir yasal altyapı ve standart bir muhasebe bilgi sistemi gerekmektedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerde böyle bir altyapıdan genellikle söz edilemez. Kar-zarar ortaklığı temelinde yapılan finansman, hem yetersiz bilgilendirme ötürü bankanın riski yanlış analiz etmesinin önüne geçer, hem de kredilendirme sürecinin aşırı maliyetlerinden bankayı korur. Çünkü İslami bankacılık gözetim, denetim ve sözleşmeye dayalı hukuki süreçler açısından mübadele maliyetlerini önemli oranda düşürerek etkinliğe katkıda bulunmaktadır (Suzuki vd. 2013). Böylece, ahlaki tehlike (moral hazard) sorununu büyük oranda engellediğinden mudilerin tasarrufları da korunmuş olmaktadır. Geleneksel bankacılıktaki planlama, karar alma ve izleme süreçlerinde gözlenen aksaklıklar İslami bankacılıkta optimize edildiğinden gelişmekte olan ülkelerde büyüme sürecini hızlandırması şaşırtıcı değildir (Ghannadian ve Gautam 2004, Suzuki vd. 2013).

İslami ekonomi, tamamiyle materyalist yapıdaki ana akım gelişme modeline bir alternatif olarak görülmektedir. 2008'deki Küresel Krizin ardından,

yerleşik kapitalist ekonomik sistem daha çok sorgulanır olmuştur (Kroessin 2011). Faizden korunma ve risk paylaşımı gibi esaslarıyla İslami finansman geleneksel finansmana önemli bir alternatif haline gelmiştir. Son yaşanan gelişmeler bir kez daha kredi faizlerinin beklenmeyen finansal krizleri tetikleyebileceğini göstermiştir (Benhayoun vd. 2014). İslam dininin diğer semavi dinlerle karşılaştırıldığında daha dinamik bir yapısı olması, çağdaş kolektif etkinlik kavramını desteklemektedir (Saleem 2007). İslam dini, ticari ve finansal açılardan oldukça kapsamlı bir yapıdadır. Materyalist ve birey merkezli yerleşik ekonomi anlayışına karşın, daha insani, kolektivist ve kalkınmaya daha uygun bir ekonomi anlayışı söz konusudur. Bu alternatif ekonomik yapının merkezinde İslami bankalar yer almaktadır. İslam batılı bazı çevrelerce iddia edildiği gibi Müslüman ülkelerin kalkınmasına yönelik bir engel veya tehdit değildir. Bilakis doğru uygulandığı takdirde, kalınma ve refahın anahtarı olabilir (Saleem 2007).

İslami finansman ve bankacılığın ekonomiye olan katkılarının somut şekilde gözlemlendiği Endonezya, Malezya gibi örnekler, birçok Müslüman ülkeyi cesaretlendirmektedir. Pakistan gibi ticari bankacılık ile İslami bankacılığın birlikte icra edildiği karma sistemlerde bile İslami bankaların ekonomik büyümeye olan katkılarının açıkça gözlenebilmesi önemlidir (Sarwer vd. 2013).

Son yıllarda Malezya'nın Kuala Lumpur kenti küresel bir İslami finans merkezine dönüşmüştür. Bu başarının temelde dört boyutu vardır: Alternatif politik ve ekonomik ağlar oluşturulması, ülke ekonomisi için yönetsel bir rol üstlenilmesi, yeni uzmanlık şekilleri yaratılması ve dini ve ekonomik anlamda birleştirici uygulamalar yapılması (Rudnyckyj 2014). Malezya'nın gelişmesinde teknokratlarca geliştirilen akılcı planların, gelişmekte olan bir ülkeye oranla çağdaş, iyi düşünülmüş ve bilimsel prensiplere uygun olarak tasarlanmış süreçlerin rolü büyüktür. İslami finansal sistem içinde yeni bilgi ve uzmanlık şekillerinin geliştirildiği ve İslami finansın ülkenin çağdaşlaşmasında büyük bir rol üstlendiği görülmektedir. Malezya'nın İslami finans anlayışı dini yasaklarla sofistike finansal hizmetleri gerektiren ekonomik faaliyetleri uzlaştıran bir yapıdadır. İslam dininin yorumlarıyla uyumlu bir çağdaş kapitalizm anlayışı içinde katılımcılık temelinde bir finansal anlayış söz konusudur (Furqani ve Mulyany 2009, Rudnyckyj 2014).

C. Deneyisel Çalışmaların Bulguları

Son yıllarda İslami bankaların faaliyette bulundukları ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmaya olan etkilerini belirlemeye yönelik olarak çok sayıda deneyisel çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların 2008 Küresel Krizi sonrası dönemde yoğunlaştığı söylenebilir. Bunların belli başlıları; Furqani ve Mulyany (2009), Abduh ve Chowdhury (2012), Abduh ve Omar (2012), Yazdan ve Sadr (2012), Johnson (2013), Tajgardoon vd. (2013), Benhayoun vd. (2014), Tabash ve Dhankar (2014a, 2014b, 2014c) olarak sıralanabilir. Çalışmalarda Orta Doğu ve Güney Doğu Asya'da İslami finansman ve bankacılık gelenekleri güçlü Müslüman ülkeler incelenmiştir.

Sayılan çalışmaların büyük bir bölümü benzer zaman serisi tekniklerini kullanarak İslami bankacılık ile ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri analiz etmektedir. Bu bağlamda analiz yöntemi olarak genellikle birim kök (unit root), Johansen eşbütünleşme (Johansen cointegration) ve Granger nedensellik testleri (Granger casuality tests) tercih edilmiştir. Furqani ve Mulyany (2009), Yazdan ve Sadr (2012), Abduh ve Omar (2012) gibi araştırmacıların analizlerinde vektör hata düzeltme (vector error corection) modelleri gibi ilave teknikler de kullandıkları görülür. Yazdan ve Sadr (2012), Abduh ve Omar (2012) ardışık bağılanımlı dağıtılmış gecikme (autoregressive distributed lag / ARDL) yapısı içinde eşbütünleşme ve hata düzeltme yöntemlerini birlikte kullanmışlardır. Johnson (2013), Tajgardoön vd. (2013) ve Benhayoun vd. (2014) gibi araştırmacıların çalışmaları kullandıkları analiz yöntemlerinin farklı oluşu nedeniyle ötekilerden ayrılmaktadır. Johnson iki aşamalı en küçük kareler (two stage least squares / 2SLS) ve Benhayoun vd. doğrusal regresyon ve destek vektör makinesi (support vector machine) yöntemleriyle analiz yapmışlardır. Tajgardoön vd. (2013) ise, panel birim kök testleri, panel vektör ardışık bağlanım (panel vector autocorrelation / PVAR) modelleri ve panel Granger testlerine dayanan analizleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Değinen çalışmaların büyük bir bölümü, incelenen ülkelerde İslami bankacılık ve finansman faaliyetleriyle ekonomik büyüme arasında tek yönlü (veya çift yönlü güçlü pozitif ilişkiler olduğunu belirlemiştir. Tek yönlü ilişkiler genelde İslami bankacılıktan ekonomik gelişmeye doğrudur ve genellikle Shumpeter'in arz öncülüğünde büyüme hipotezini destekler niteliktedir. Sadece Furqani ve Mulyany (2009), Robinson'un talebin izlenmesi hipotezinin geçerliliğine dair bulgular elde etmiştir. İslami bankacılık ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını belirleyemeyen yegâne araştırma Johnson'un (2013) çalışmasıdır. Analizini Solow tipi büyüme modellerine dayandıran Johnson, İslami bankacılık ürünleri açısından yakınsama olgusunu incelemiş, büyümeyi destekleyecek bir dayanak bulamamıştır. Ayrıca İslami bankacılık ile finansal derinleşme arasında da güçlü bir ilişkinin varlığını belirleyememiştir. İslami bankacılık ile ekonomik büyüme ve kalkınma konusunda yapılan çalışmalar, inceledikleri örneklem, analiz yöntemleri ve başlıca bulguları Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Deneysel Çalışmalar ve Başlıca Bulguları

Araştırmacılar	Ülkeler	Örneklem	Analiz Yöntemi	Bulgular
Furqani ve Mulyany (2009)	Malezya	1997:1-2005:4 dönemi üçer aylık veriler, 32 gözlem	Birim kök, Johansen eşbütünleşme ve Granger testleri ile vektör hata düzeltme modelleri	İslami bankacılık kısa dönemde sabit yatırımları etkilemekte, uzun dönemde ise ilişki iki taraflı. İslami bankacılıkla GSYİH arasındaki ilişki Robinson hipotezini destekler nitelikte.
Abduh ve Chowdhury (2012)	Bangladeş	2004:1-2011:2 dönemi üçer aylık veriler, 26 gözlem	Birim kök, Johansen eşbütünleşme ve Granger testleri	İslami bankalar kanalıyla yapılan finansman hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyüme ve finansal derinleşme ile güçlü ve pozitif bir ilişki içinde. İlişki iki taraflı.
Abduh ve Omar (2012)	Endonezya	2003:1-2010:2 dönemi üçer aylık veriler, 26 gözlem	Ardışık bağımlı dağıtılmış gecikme yapısı içinde eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri	İslami bankalar kanalıyla yapılan finansman hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyüme ile güçlü ve pozitif bir ilişki içinde. İlişki iki taraflı.
Yazdan ve Sadr (2012)	İran, Endonezya	2000:1-2010:4 dönemi üçer aylık veriler, 40 gözlem	Ardışık bağımlı dağıtılmış gecikme yapısı içinde eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri	İslami bankalar kanalıyla yapılan finansman hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyüme ile güçlü ve pozitif bir ilişki içinde. İlişki iki taraflı.
Johnson (2013)	190 ila 211 ülkeden 345 İslami banka	1960-2006 dönemi yıllık verileri, 9000 gözlem	İki aşamalı en küçük kareler	İslami bankacılıkla ekonomik büyüme ve finansal derinleşme arasında önemli bir ilişki yok.

Tablo 1. (Devamı)

Araştırmacılar	Ülkeler	Örneklem	Analiz Yöntemi	Bulgular
Tajgardoon vd. (2013)	Körfez ülkeleri, Malezya, Pakistan ve Türkiye	1980-2009 dönemi yıllık verileri, 348 gözlem	Panel birim kök testleri, panel eşbütünleşme, panel VAR ve panel Granger testleri	İslami bankalar kanalıyla yapılan finansman kısa dönemde ekonomik büyüme ile güçlü ve pozitif bir ilişki içinde. İlişki iki taraflı. Uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Benhayoun vd. (2014)	Fas	2009-2011 dönemi yıllık verileri, 20 firmadan 40 finansal gösterge	Doğrusal regresyon ve destek vektör makinesi	Firmaların finansal davranışları üzerinde kredi faizlerinin yüksek bir etkisi olduğu, kredi faizlerinin beklenmeyen finansal krizleri tetikleyebileceği sonucuna varılmıştır.
Tabash ve Dhankar (2014a)	Katar	1990-2008 dönemi yıllık verileri, 18 gözlem	Birim kök, Johansen eşbütünleşme ve Granger testleri	İslami bankalar kanalıyla yapılan finansman hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyüme ile güçlü ve pozitif bir ilişki içinde. İlişki iki taraflı.
Tabash ve Dhankar (2014b)	Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri	1990-2010 (Katar ve Bahreyn), 1990-2008 (B.A.E.) dönemlerini kapsayan yıllık veriler, 18 ila 20 gözlem	Birim kök, Johansen eşbütünleşme ve Granger testleri	İslami bankalar kanalıyla yapılan finansman kısa dönemde ekonomik büyüme ile güçlü ve pozitif bir ilişki içinde. İlişki Katar ve Bahreyn'de iki taraflı. Birleşik Arap Emirlikleri'nde ise, Shumpeter hipotezini destekler şekilde İslami bankalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü.
Tabash ve Dhankar (2014c)	Birleşik Arap Emirlikleri	1990-2010 dönemi yıllık verileri, 20 gözlem	Birim kök, Johansen eşbütünleşme ve Granger testleri	İslami finansmanın ekonomik büyüme ile pozitif güçlü bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. İlişki Shumpeter hipotezini destekler şekilde İslami bankalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü.

III. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR

A. Analiz Yöntemi

Değişkenler arası nedensel ilişkilerin belirlenebilmesi için parçalı panel Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Kesitsel birimlerin heterojenliğinden kaçınarak dengesizlikler arası ilişkinin doğrultusunun test edilebilmesi için aşağıdaki dinamik model kullanılmıştır (Hurlin 2004, Demitrescu ve Hurlin, 2012):

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{it-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{it-k} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada y_{it} ve x_{it} test edilen değişkenlerdir. α_i i kesitleri arasındaki münferit spesifik etkiyi yansıtır, $\gamma_i^{(k)}$ ve $\beta_i^{(k)}$ katsayıları her i birimi veya kesiti için değişebilmektedir. Hurlin (2004), $i=1, \dots, N$ birimleri için standart homojen panel Granger testini münferit Wald istatistiklerinin ortalaması ile birleştirmiştir. Dumitrescu ve Hurlin (2012) ise, heterojen panel veri setleri için Granger testini daha da geliştirmiştir. Günümüzde bu alandaki uygulamalı analizlerde nedensellik testi yaygın olarak onların geliştirdikleri haliyle kullanılmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin testi, homojen nedensel olmayan ve heterojen nedensel olmayan testlerin bir bileşimi gibidir. İki standartlaştırılmış test istatistiği tanımlanmıştır. İlk münferit Wald istatistiklerinin kesin asimptotik momentlerini temel alır. İkincisi ise, sonlu T örneklemeleri için yaklaşıklaştırılmış momentlere dayanmaktadır. Çalışmamızda nedensellik Dumitrescu ve Hurlin testi ile araştırılacaktır.

B. Veri Seti

Çalışmada Islamic Banks and Financial Institutions Information'dan (IBIS) derlenen ve 19 İslam ülkesine ait bankacılık verileri kullanılmıştır. Bu bağlamda toplam aktifler (TA), kullandırılan fonlar (Fon) ve mevduatlar (Mev) ele alınmıştır. Analizlerde kullanılan ülkelerin adları çalışmanın ekinde Tablo A.1'de sunulmaktadır. Veriler 2000-2013 dönemini kapsamaktadır ve yıllıktır. Ekonomik performans ölçütü olarak ilgili ülkeye ait sabit fiyatlarla GSYİH ve Gayri safi sermaye oluşumu (GSSO) serileri kullanılmıştır. Bu veriler Dünya Bankasının (World Bank) resmi internet sitesinden temin edilmiştir. Tüm değişkenler logaritmik hale getirilmiştir.

C. Bulgular

Analizlerin ilk aşamasında değişkenlerin tanımsal istatistikleri hesaplanmış ve Tablo 1'de sunulmuştur. GSYİH dışındaki değişkenler negatif veya sola basıkken yapıdadır. GSYİH ise, pozitif ve hafifçe sağa basıktır. Ayrıca değişkenlerin ortalama etrafında dikleşen bir dağılım (leptocurtic distribution) sergiledikleri görülmektedir. Jarque-Bera testleri tüm değişkenlerin normal dağılmadıklarını göstermektedir.

Tablo 2: Tanımsal İstatistikler

		Log(GSYİH)	Log(GSSO)	log(TA)	Log(Fon)	Log(Mev)
Ortalama		2.7995	1.2754	6.4410	6.0165	6.2706
Medyan		2.6324	1.3498	6.6643	6.3800	6.5517
Maksimum		6.9116	1.6629	8.4389	8.2408	8.2432
Minimum		0.7339	0.0000	0.0000	0.0000	-1.6383
Std. Sapma		1.5322	0.3392	1.3986	1.6991	1.4686
Çarpıklık		1.2132	-3.1337	-2.2042	-2.0099	-2.3676
Basıklık		4.0832	12.1801	10.8652	7.7257	11.3331
Jarque-Bera		78.2540 [0.000]	1369.3920 [0.000]	901.0127 [0.000]	426.6113 [0.000]	1018.1530 [0.000]

Analizlerin ikinci aşamasında kullanılan tüm değişkenlerin durağanlıkları sınanmıştır. Bu bağlamda Levin, Lin ve Chu (2002), Im, Pesaran ve Shin (2003) testlerine ek olarak Choi'nin (2001) geliştirdiği ADF – Fisher testleri uygulanmıştır. Panel birim kök testlerinin sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. Log(GSSO) ve Log(Fon) sabitli olarak düzey hallerinde bazı testlere göre durağan sonuç verseler de, tüm değişkenlerin sabit ve trendle durağan olmadıkları açıkça görülmektedir. Bunun üzerine birinci farkları alınan değişkenlerin hem sabitli hem de sabit ve trend eklenmiş olarak yinelenen testlerde durağan hale geldikleri gözlenmiştir. Dolayısıyla nedensellik analizleri değişkenlerin birinci farkları dikkate alınarak yapılmıştır.

Değişkenlere hem Holtz-Eakin, vd. (1988) ikili panel Granger testi (pairwise panel Granger test) hem de Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel Granger testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar sırasıyla Tablo 3 ve Tablo 4'de sunulmaktadır. Kesit başına gözlemlerin kısıtlı oluşu nedeniyle panel Granger testleri üç, Dumitrescu-Hurlin testleri ise iki gecikmeye kadar yapılabilmektedir.

Tablo 3: Panel Birim Kök Testleri

	Log(GSYİH)			Log(GSSO)			Log(TA)			Log(Fon)			Log(Mev)		
Panel - A															
Değişken. Düzey															
Halleri															
Sabit ile	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec
Levin, Lin & Chu t Testi	- 0.86 60	0.1 932	2	- 11.5 325	0.0 000	2	- 1.60 26	0.0 545	2	- 2.47 42	0.0 067	2	- 1.63 83	0.0 507	2
Im, Pesaran and Shin W Testi	1.78 72	0.9 630	2	3.79 82	0.0 001	2	0.04 26	0.5 170	2	2.28 46	0.0 112	2	0.37 19	0.6 450	2
ADF - Fisher Ki Kare Testi	26.7 012	0.9 153	2	50.1 822	0.0 892	2	38.1 638	0.4 620	2	66.6 701	0.0 028	2	33.4 685	0.6 789	2
Sabit ve Trend ile															
Levin, Lin & Chu t Testi	- 1.55 08	0.0 605	1	- 13.8 000	0.0 000	1	- 1.42 21	0.9 225	1	- 3.01 14	0.0 013	1	- 0.49 07	0.6 882	1
Im, Pesaran and Shin W Testi	1.37 10	0.9 148	1	1.80 92	0.0 352	1	1.97 85	0.9 761	1	0.19 35	0.5 767	1	1.79 75	0.9 639	1
ADF - Fisher Ki Kare Testi	37.4 961	0.4 926	1	45.3 472	0.1 923	1	29.7 349	0.8 287	1	47.0 587	0.1 488	1	31.2 105	0.7 743	1
Panel - B Değişken. Birinci															
Farkları															
Sabit ile	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec	Test	Anl. .*	G ec
Levin, Lin & Chu t Testi	- 24.3 815	0.0 000	1	- 7.94 50	0.0 000	1	- 7.17 08	0.0 000	1	- 13.9 380	0.0 000	0	- 7.16 53	0.0 000	1
Im, Pesaran and Shin W Testi	90.4 254	0.0 000	1	121. 7830	0.0 000	1	133. 6250	0.0 000	1	167. 4320	0.0 000	0	129. 6710	0.0 000	1
ADF - Fisher Ki Kare Testi	84.7 510	0.0 000	1	150. 0690	0.0 000	1	146. 2720	0.0 000	1	250. 0420	0.0 000	0	141. 9430	0.0 000	1
Sabit ve Trend ile															
Levin, Lin & Chu t Testi	- 2.45 25	0.0 071	1	- 1.50 75	0.0 658	1	- 1.85 21	0.9 680	1	- 3.79 51	0.0 001	1	- 2.13 49	0.9 836	1
Im, Pesaran and Shin W Testi	68.5 400	0.0 017	1	95.4 533	0.0 000	1	93.8 653	0.0 000	1	125. 7930	0.0 000	1	98.6 511	0.0 000	1
ADF - Fisher Ki Kare Testi	87.3 616	0.0 000	1	139. 0620	0.0 000	1	110. 5940	0.0 000	1	219. 2740	0.0 000	1	120. 7500	0.0 000	1

(*) Fisher testleri için olasılıklar asimptotik ki kare dağılımı kullanılarak hesaplanmıştır. Tüm diğer testler asimptotik normallik olduğunu varsayımına dayanmaktadır.

Tablo 4: Panel Granger Nedensellik Testleri

	Gecikme: 1		Gecikme: 2		Gecikme: 3	
Yokluk Hipotezi:	F Testi	Anlam.	F Testi	Anlam.	F Testi	Anlam.
$\Delta(\text{LOG}(\text{TA})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH}))$	0.1303	0.7185	0.1197	0.8873	0.1431	0.9340
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{TA}))$	0.4065	0.5244	2.1243	0.1222	1.7216	0.1641
$\Delta(\text{LOG}(\text{Fon})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH}))$	2.4927	0.1158	1.1142	0.3302	1.3467	0.2607
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Fon}))$	0.1969	0.6577	0.2270	0.7972	0.1736	0.9142
$\Delta(\text{LOG}(\text{Mev})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH}))$	0.0093	0.9234	0.0415	0.9593	0.0825	0.9695
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Mev}))$	0.2386	0.6257	2.0732	0.1284	1.6100	0.1886
$\Delta(\text{LOG}(\text{TA})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSSO}))$	2.8142	0.0948	1.5518	0.2144	1.0144	0.3876
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSSO})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{TA}))$	0.0000	0.9978	0.0333	0.9672	0.0941	0.9632
$\Delta(\text{LOG}(\text{Fon})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSSO}))$	5.3794	0.0213	3.7565	0.0250	2.7634	0.0434
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSSO})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Fon}))$	0.0245	0.8758	0.7328	0.4818	0.6887	0.5600
$\Delta(\text{LOG}(\text{Mev})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSSO}))$	1.8567	0.1744	0.9363	0.3937	0.6233	0.6008
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSSO})) \nrightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Mev}))$	0.0031	0.9556	0.0039	0.9961	0.0634	0.9791

“ $\nrightarrow$ ” Yokluk hipotezini simgeler (Ho: Granger nedeni değildir).

Anlamli test değerleri koyu rakamlarla gsterilmiştir. Δ sembolü değişkenin 1. farkının alındığını belirtmektedir.

Tablo 5: Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testleri

	Gecikme: 1			Gecikme: 2		
Yokluk Hipotezi:	W Testi	Z Testi.	Anlam.	W Testi	Z Testi.	Anlam.
$\Delta(\text{LOG}(\text{TA})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH}))$	1.4990	0.4042	0.6861	2.9763	-0.0199	0.9841
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{TA}))$	1.8120	0.9974	0.3186	4.6969	1.4234	0.1546
$\Delta(\text{LOG}(\text{Fon})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH}))$	0.8073	-0.9066	0.3646	4.7365	1.4567	0.1452
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Fon}))$	2.1728	1.6812	0.0927	5.0059	1.6827	0.0924
$\Delta(\text{LOG}(\text{Mev})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH}))$	1.2591	-0.0504	0.9598	4.2324	1.0339	0.3012
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSYİH})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Mev}))$	2.2294	1.7884	0.0737	5.0459	1.7162	0.0861
$\Delta(\text{LOG}(\text{TA})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSSO}))$	1.4749	0.3585	0.7200	11.1521	6.8386	0.0000
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSSO})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{TA}))$	0.6917	-1.1259	0.2602	1.8047	-1.0027	0.3160
$\Delta(\text{LOG}(\text{Fon})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSSO}))$	1.8695	1.1064	0.2686	58.6179	46.6562	0.0000
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSSO})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Fon}))$	1.2962	0.0198	0.9842	1.7683	-1.0332	0.3015
$\Delta(\text{LOG}(\text{Mev})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{GSSO}))$	1.4649	0.3396	0.7342	6.4977	2.9342	0.0033
$\Delta(\text{LOG}(\text{GSSO})) \rightarrow \Delta(\text{LOG}(\text{Mev}))$	0.6534	-1.1984	0.2308	1.5475	-1.2185	0.2231

“ $\rightarrow$ ” Yokluk hipotezini simgeler (Ho: Granger nedeni değildir).

Anlamli test değerleri koyu rakamlarla gösterilmiştir. Δ sembolü değişkenin 1. farkının alındığını belirtmektedir.

Tablo 3’deki sonuçlar incelendiğinde, $\Delta(\text{Log}(\text{TA}))$ ’dan $\Delta(\text{Log}(\text{GSSO}))$ ’ya birinci gecikme için tek yönlü anlamli bir nedensellik varken, $\Delta(\text{Log}(\text{Fon}))$ ’dan $\Delta(\text{Log}(\text{GSSO}))$ ’ya her üç gecikme için de anlamli nedensel ilişkiler belirlenmiştir. Diğer değişken çiftleri için bir nedensellik gözlenmemiştir. Dumitrescu-Hurlin testlerinin sonuçları incelendiğinde, $\Delta(\text{Log}(\text{GSYİH}))$ ’den $\Delta(\text{Log}(\text{Fon}))$ ’a ve $\Delta(\text{Log}(\text{GSYİH}))$ ’den $\Delta(\text{Log}(\text{Mev}))$ ’e her iki gecikmede de anlamli nedensellikler olduğu görülmektedir. $\Delta(\text{Log}(\text{TA}))$ ’dan $\Delta(\text{Log}(\text{GSSO}))$ ’ya, $\Delta(\text{Log}(\text{Fon}))$ ’dan $\Delta(\text{Log}(\text{GSSO}))$ ’ya ve $\Delta(\text{Log}(\text{Mev}))$ ’den $\Delta(\text{Log}(\text{GSSO}))$ ’ya sadece ikinci gecikme için anlamli nedensel ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Ulaşılan bulgular topluca değerlendirildiğinde; toplam aktifler, kullandırılan fonlar ve mevduatların özellikle gayrisafı sermaye oluşumunu açıkladığı görülmektedir. Ancak bu değişkenlerden GSYİH’ye doğru bir nedensellik belirlenememiştir. Buna karşılık Dumitrescu-Hurlin testleri GSYİH’den kullandırılan fonlara ve mevduatlara doğru nedensel ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Bu ekonomik büyümenin neden olduğu gelir artışının yatırımlara ve tasarruflara yöneldiğini ve İşlami bankaların bu süreçte rol oynadıklarının bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Ulaşılan bulgular çerçevesinde,

İslami bankaların büyümeye katkılarının sermaye oluşumu kanalıyla dolaylı olarak gerçekleştiği, ama yatırım ve tasarruflar sürecindeki rollerinin doğrudan olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Bankacılık literatüründe azımsanmayacak sayıda karşılaştırmalı çalışmalarda, İslami bankaların finansal aracılık işlevlerini geleneksel bankalara oranla daha etkin bir şekilde icra ettikleri ifade edilmektedir. Ayrıca birçok deneysel çalışmanın bulguları bu bankaların büyüme ve kalkınmaya olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Ancak bu alandaki çalışmaların genellikle tek veya birkaç ülkeyi ele aldıkları gözlenmektedir. Oysa geniş bir coğrafyaya yayılmış çok sayıda ülkedeki İslami bankacılık uygulamaları analiz edilmeden bu bankaların büyümeye olan etkileri konusunda sağlıklı değerlendirmeler yapılamaz. Çalışma bu ana fıkirden hareketle 19 ülkede faaliyet gösteren İslami bankaların GSYİH ve gayri safi sermaye oluşumu üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Analizlerde panel nedensellik testleri kullanılmıştır.

Elde edilen bulguların ilki, toplam aktifler, kullandırılan fonlar ve mevduatlardan gayrisafi sermaye oluşumuna doğru tekyönlü bir nedensellik ilişkisi olduğudur. Sayılan değişkenlerden GSYİH'ye doğru anlamlı bir nedensellik belirlenememiştir. Ancak GSYİH'den mevduatlara ve kullandırılan fonlara doğru nedensellikler olduğu gözlenmiştir. Bu durum ekonomi büyüdükçe artan tasarrufların korunmasında ve bunların yatırım harcamalarına aktarılmasında İslami bankaların rol oynadıkları şeklinde değerlendirilmiştir. Hem bu tespit hem de gayri safi sermaye oluşumuna dair nedensellik ilişkileri, dolaylı da olsa İslami bankaların incelenen ülkelerin büyüme süreçlerinde önemli bir etkileri olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Ancak daha kesin yargılarda bulunulabilmesi için söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönem denge ve nedensellik ilişkilerini analiz edecek ileri çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abduh, M. & Chowdhury, N. T. (2012). Does Islamic Banking Matter for Economic Growth in Bangladesh? *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 8(3), 104-113.
- Abduh, M. ve Omar, M. A. (2012). Islamic Banking and Economic Growth: The Indonesian Experience, *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 5(1), 35-47.
- Al Hallaq, S. (2006). Contribution of Islamic Banks to the Development of the Jordanian Economy. *Islamic Finance News Guide*, 46-47.
- Beck, T., & Levine, R. (2004). Stock Markets, Banks, and Growth: Panel Evidence. *Journal of Banking & Finance*, 28(3), 423-442.
- Beck, T., Levine, R., & Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1-2), 261-300.
- Benhayoun, N., Chairi, I., El Gonnouni, A. & Lyhyaoui, A. (2014). Islamic Banking Challenges Lie in the Growth of Islamic Economy Despite of the Free Interest Loans Policy: Evidences from Support Vector Machine Approach. *Journal of Finance and Risk Perspectives*, 3(1), 19-31.
- Choi, I. (2001). Unit Root Tests for Panel Data. *Journal of International Money and Finance*, 20, 249-272.

- Demetriades, P. O., & Hussein, K. A. (1996). Does Financial Development Cause Economic Growth? Time Series Evidence from 16 Countries. *Journal of Development Economics*, 51(2), 387-411.
- Demirguc-Kunt, A. (2006). Finance and Economic Development: Policy Choice for Developing Countries. *World Bank Policy Research Working Paper Series*, No. 3955, June, (<http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-3955>).
- Demirguc-Kunt, A., & Maksimovic, V. (2002). Funding Growth in Bank-based and Market-based Financial System: Evidence from Firm-level Data. *Journal of Financial Economics*, 65(3), 337-363.
- Dornbusch, R. & Reynoso, A. (1989). Financial Factors in Economic Development. *NBER Working Papers*, No. 2889, March.
- Dumitrescu, E.-I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Furqani, H. & Mulyany, R. (2009). Islamic Banking and Economic Growth: Empirical Evidence from Malaysia, *Journal of Economic Cooperation and Development*, 30(2), 59-74.
- Ghannadian, F. F. & Gautam, G. (2004). Developing Economy Banking: The Case of Islamic Banks. *International Journal of Social Economics*, 31(8), 740-752.
- Goldsmith, R. W. (1969). *Financial Structure and Economic Growth in Advanced Countries*. National Bureau Committee for Economic Research, Capital Formation and Economic Growth, Princeton, University Press.
- Gurley, J. G. & Shaw, E.S. (1955). Financial Aspects of Economic Development. *American Economic Review*, 45(4), 515-538.
- Holtz-Eakin, D., Newey, W., & Rosen, H.S. (1988). Estimating Vector Autoregressions with Panel Data, *Econometrica*, 56(6), 1371-1395.
- Hurlin, C. (2004). Testing Granger Causality in Heterogeneous Panel Data Models with Fixed Coefficients. *Mimeo*, University Paris IX. (http://www.afse.fr/docs/hurlin_christophe.pdf).
- Im, K. S., Pesaran, M. H. & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- Iqbal, Z. & Mirakhor, A. (1999). Progress and Challenges of Islamic Banking. *International Business Review*, 41(4/5), 381-405.
- Johnson, K. (2013). The Role of Islamic Banking in Economic Growth. Claremont Colleges, CMC Senior Theses Papers, No: 642, April.
- Khoutem, B. J. & Nedra, B. A. (2012). Islamic Participate Financial Intermediation and Economic Growth. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 8(3), 44-59.
- King, R. G., & Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter might be Right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108 (3), 717-737.
- Kroessin, M. R. (2011). Re-Casting Development: Islamic Banking and Case of the Islami Bank's Rural Development Scheme in Bangladesh. *Journal of International Development*, 23, 855-867.
- Levin, A., Lin, C.-F., & Chu, C.S. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Levine, R. (2005). Finance and Growth: Theory and Evidence. in *Handbook of Economic Growth*, P. Aghion & S. Durlauf (Eds.), Oxford: Elsevier, 865-934.
- Levine, R. (2004). Finance and Growth: Theory and Evidence. *NBER Working Paper*, No. 10766.
- Levine, R., Loayza, N., & Thorsten, B. (2000). Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. *Journal of Monetary Economics*, 46, 31-77.
- Liang, H.-Y., & Reichert, A. (2006). The Relationship between Economic Growth and Banking Sector Development. *Banks and Bank Systems*, 2(1), 19-35.
- Liang, H.-Y., & Reichert, A. (2007). Economic Growth and Financial Sector Development. *International Journal of Business and Finance Research*, 1(1), 68-78.
- Liang, H.-Y. ve Reichet, A. K. (2012). The Impact of Banks and Non-bank Financial Institutions on Economic Growth. *The Service Industries Journal*, 32(5), 699-717.
- Lucas, R.E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-41.

- McKinnon, R.I. (1973). *Money and Capital in Economic Development*, Washington, DC.: Brooking Institution.
- Patrick, H. (1966). Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2), 174-189.
- Pesaran, H. M. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Robinson, J. (1952). *The Generalization of the General Theory in the Rate of Interest and Other Essays*, London: Macmillan.
- Rudnyckyj, D. (2014). Islamic Finance and Afterlives of Development in Malaysia. *Political and Legal Anthropology Review*, 37(1), 69-88.
- Saleem, S. (2007). Role of Islamic Banks in Economic Development. *MPRA Papers*, No: 7332, December.
- Sarwer, S., Ramzan, M. & Ahmad, W. (2013). Does Islamic Banking System Contributes to Economy Development. *Global Journal of Management and Business Research*, 13(2), 61-68.
- Shaw, E. S. (1973). *Financial Deepening in Economic Development*, Oxford: Oxford University Press.
- Shen, C.-H., & Lee, C.-C. (2006). Same Financial Development Yet Different Economic Growth – Why? *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38 (7), 1907-1944.
- Schumpeter, J.A. (1934). *The Theory of Economic Development*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suzuki, Y., Barai, M. K. & Udin, Sohrab S.M. (2013). Islamic Banking and Grameen Mode of Microcredit in Bangladesh: An Institutional Comparison. *Contemporary South Asia*, 21(4), 413-428.
- Tabash, M. I. & Dhankar, R. S. (2014a). Islamic Banking and Economic Growth: an Empirical Evidence from Qatar. *Journal of Applied Economics and Business*, 2(1), 51-67.
- Tabash, M. I. & Dhankar, R. S. (2014b). The Flow of Islamic Finance and Economic Growth: An Empirical Evidence of Middle East. *Journal of Finance and Accounting*, 2(1), 11-19.
- Tabash, M. I. & Dhankar, R. S. (2014c). Islamic Finance and Economic Growth: An Empirical Evidence from United Arab Emirates (UAE). *Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking*, 3(2), 1069-1085.
- Tajgardoon, G., Behname, M. & Noormohamadi, K. (2013). Islamic Banking and Economic Growth: Evidence from Asia. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 9(4), 542-546.
- Yazdan, G. F. & Sadr, M. H. (2012). Analysis of Islamic Bank's Financing and Economic Growth: Case Study Iran and Indonesia. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 33(4), 1-24.

SUMMARY

After the global economic crisis of 2008, the standing capitalist financial system has begun to be questioned. Some criticisms are that the system promotes inefficiencies caused by asymmetric information and moral hazard, that the effects of the financial crises caused by the system are passed on primarily to the savers, and that the system causes economic stagnations and recession. It is believed that an Islamic financial system can promote a sustainable growth environment through an understanding of partnership where profit and loss are shared and thus savings owners and their savings are protected and funds are more efficiently transferred to real investments and sectors.

Islamic finance and banking can serve as model for the economic growth and development of under developed and developing countries. A financial system where islamic banking is in the center, shows great hope in transferring resources to areas of economic production. A distinct advantage is seen especially in moving required funds from slow growing sectors to faster growing, more dynamic and modern sectors by providing industry with needed finances focused on fixed income.

In the Islamic world, with the exception of oil producing countries, self-sufficient and industrial product exporting countries are very few. With its modern economic structure, Turkey is one of the leading Islamic countries with these properties. The Turkish banking system is a rare case in that it is a structure where classical banks and participation banks work in together. This property of the Turkish banking system has made it an important research area in terms of the effects of Islamic banking on economic growth.

In light of these assessments, participation or Islamic banks working in Indonesia, Malaysia, Pakistan and Turkey are being analyzed in terms of their effect on firstly on GDP growth and also on other key economic growth or development variables. There are many empirical works which show that Islamic banks contribute to growth and development. However, we see that works in this area are generally either on only one or a few countries. In order to understand the true effect of Islamic banks on growth and development research should be done at a larger scale. This work was done from this main idea with data from Islamic banks from 19 different countries and how they effect the GDP and gross capital formation in these countries. Panel causality test were used in the analysis.

In the first finding, we see a one directional relation between total assets, placing the funds and deposits with gross capital formation. We have not observed a causality between these variables and GDP. However, we have seen an effect of increased GDP on placing the funds. In the Dumitrescu-Hurlin tests we have seen a causal relation between GDP and placing the funds and deposits. This situation is explained by the fact that as the economy grows, increased savings become more valuable and are transferred to investments. This is viewed as the the role Islamic banks play in the formation of capital from economic growth. Both this evaluation and the causal relationships between gross capital formation and the variables state above, show that, although indirect, Islamic banking has contributed to and promoted economic growth and development in the countries analyzed.